

درس نهم : آداب و رسوم مردم استان

آداب و رسوم مردم کرمان

آداب و رسوم، عقاید و عادات اقوام و ملل، بیانگر نوع تفکر و خصوصیات مردم هر منطقه است. و از این طریق می‌توان روحیه، تعلقات و خلیقات خاص هر ملت را دریافت کرد.

منظور از فرهنگ و آداب و رسوم مردم هر منطقه، دانستنی‌های توده مردم است که در قالب افسانه‌ها، قصه‌ها، لطیفه‌ها، ضرب‌المثل‌ها، معماها، ترانه‌ها، دعاها، نفرین‌ها، قسم‌ها، کنایات و غیره در یک منطقه رواج دارد.

استان کرمان، محل سکونت مردمی با عقاید مختلف دینی و مذهبی است که هر کدام از آنها آیین و مراسم خاصی دارند. کرمان، همچنین محل کوچ و زیست ایلات مختلف عشایری است که فرهنگ آنها با فرهنگ شهری اختلاف اساسی دارد.

به طور کلی، فرهنگ منطقه کرمان بر بنیاد دو عامل شکل گرفته است. از یک سو شرایط طبیعی و از سوی دیگر تاریخ پرفراز و نشیب این منطقه است که در مجموع به عادت قناعت و صبروری، شجاعت، سخت‌کوشی و عقاید ملی و مذهبی مردم منجر شده است. این بدین معناست که فرهنگ استان کرمان از ترکیب جوامع شهری، روستایی و عشایری و همچنین متأثر از جریانات تاریخی و آیین‌های مذهبی بوده و همین عوامل باعث پیدایش خرده فرهنگ‌هایی در سطح استان پهناور کرمان شده است.

به این ترتیب، فرهنگ مردم هر منطقه، طی سالیان متمادی با لهجه و طرز تفکر و محیط زندگی مردم آمیخته شده و در نتیجه موجب تفاوت‌هایی میان مردم مناطق مختلف شده است. نوع پوشش و لباس مردم مناطق مختلف کرمان نیز تحت تأثیر آداب و سنن و شرایط خاص اقلیمی متفاوت است.

از جمله مشخصه‌های مردم کرمان، پابندی آنها به آداب و رسوم و سنت‌های ملی و مذهبی است، تا آنجا که برخی از رسوم نظیر جشن سده، تنها در کرمان، هنوز باشکوه برگزار می‌شود.

در کرمان، همچنین مراسمی چون عید نوروز و سنت‌های وابسته، نظیر چهارشنبه سوری، سیزده بدر، خانه تکانی، تهیه سبزه و ... همراه با آداب و رسوم خاصی، مانند پختن سمنو، تهیه کماج سِهن (سِن) و سایر خوراکی‌ها به گونه‌ای با شکوه برگزار می‌شود. سایر مراسم مانند شب چله، شب شیشه و برخی جشن‌های ملی و سنتی دیگر نیز مورد توجه و احترام مردم کرمان است.

روحیه و منش مردم کرمان

روحیه مردم کرمان متأثر از فرهنگ این جامعه است. کرمانی‌ها صبور، قانع، فعال، امین و مهمان‌نواز هستند. آنها به بزرگ‌ترها احترام می‌گذارند و با وجودی که عوامل طبیعی مساعد نیست، تا آنجا که مقدور باشد برای آباد کردن زمین‌ها و حفر قنوات تلاش می‌کنند. در کرمان به نسبت جمعیت خود مراسم سوگواری و ارادت به خاندان آل عصمت و طهارت علیهم‌السلام بیشتر از جاهای دیگر برگزار می‌شود.

شکل ۱-۳- مراسم تعزیه خوانی در کشکوئیه

دین و مذهب

اگرچه بیش از ۹۵ درصد مردم استان کرمان مسلمان و شیعه‌اند، اما ادیان و مذاهب دیگری چون زرتشتی، کلیمی و مسیحی نیز در کنار مسلمانان، زندگی می‌کنند. به خصوص زرتشتی‌ها که صاحب محله، مدرسه دخترانه و پسرانه، آتشکده، موزه و گورستان مخصوص‌اند، مراسمی چون جشن سده را با شکوه برگزار می‌کنند.

گوش کرمانی

حتماً تا به حال دقت کرده‌اید که مردم مناطق مختلف ایران، با گویش‌های مختلف سخن می‌گویند. این گویش‌ها معمولاً سابقه طولانی دارند و مردم هر منطقه به خاطر ارتباط کلامی با یکدیگر به راحتی و با علاقه آن را به کار می‌برند. ایران از دیرباز، به دلیل وسعت قلمرو، غنای فرهنگی و حضور اقوام مختلف، دارای تنوع گویشی بسیار است. در استان پهنای کرمان نیز این گوناگونی گویش به نحوی چشمگیر مشاهده می‌شود. البته در چند دهه اخیر، با توجه به نقش رسانه‌ها در ترویج زبان رسمی، به مرور گویش‌ها رو به فراموشی می‌روند. با این وجود، هنوز تفاوت‌های گویشی میان شهرهای مختلف به چشم می‌خورد.

ضرب‌المثل‌های هر منطقه، از نظر گویشی عموماً غنی هستند. حتی مردمی که کمتر از گویش محلی استفاده می‌کنند، موقع کاربرد ضرب‌المثل، از گویش محلی استفاده می‌کنند.

فعالیت

— با توجه به گویش مردم محل سکونت خود، جدول زیر را تکمیل نمایید.

کلمه	گرد و غبار	پدر بزرگ	مادر	باجناق	گرسنه	چلو صافی	عنکبوت	جیر جیرک	قارچ محلی
تلفظ محلی									

فعالیت

— چند نمونه از بازی‌های محلی را که می‌شناسید تشریح نمایید.

فرهنگ زرتشتی

یکی از اقلیت‌های مورد احترام کرمانی‌ها، مردم زرتشتی ساکن در این دیارند. وجود همین اقلیت دینی در کرمان، باعث ماندگاری سنت‌ها و آیین‌های زرتشتی در این منطقه شده است. آیین‌هایی مثل جشن سده، جشن مهرگان، لباس سبز پوشیدن در مراسم عقد و... از جمله آنهاست. آتشکده مقدس و زیارتگاه پیر سبز در منطقه، حکایت از وابستگی آنها به آیین‌های مذهبی خویش است.

برای مطالعه

نمونه‌ای از ضرب‌المثل‌های کرمانی

* آب از کُنج ناخونش نمی‌چکه

آب از گوشه انگشتش نمی‌ریزد؛ کنایه از اینکه بسیار خسیس است.

* تَرُش بالا به آفتابه می‌گه دو کتو

آبکش به آفتابه می‌گوید دو سوراخ داری؛ کنایه از اینکه شخصی پر از عیب است، اما از دیگری عیب‌جویی می‌کند.

* خونهٔ همسایه کُماجه به ما چه؟

خانهٔ همسایه کماج درست می‌کنند به ما مربوط نیست؛ کنایه از اینکه در کار دیگران مداخله نکنیم.

نمونهٔ لالایی کرمانی

الالا گلم لالا / بخوابه بلبلم لالا

الا لالایی لالایی / برو لولوی صحرایی

برو لولو جهنم شو / بلا گردون رودم شو

برو لولوی صحرایی / تو از رودم چه می‌خواهی

که رودم کرده لالایی

دوبیتی عامیانه کرمانی

دوبیتی‌های عامیانه بسته به شرایط جغرافیایی مناطق مختلف، رنگ و بوی خاص خود را دارند؛ مثلاً در روستاهای کویری گلباف مشتمل بر سه روستای حُرْمَک، نَسْک و کِشیت بیشتر با واژه‌هایی نظیر لوت، شتر و نخل سروکار داریم؛ اما در روستاهای شمالی که میوه‌های سردسیری دارند، این دوبیتی‌ها رنگ و بوی دیگری دارند.

نمونهٔ دوبیتی کرمانی

فلک ور گردنم زنجیر داره

که غربت خاک دامنگیر داره

شتر گم کردم و بی می‌زنم بی

گلی گم کرده‌ام شاید تو باشی

امیرالمؤمنین را یاد کردم

که رو ور قبلهٔ حاجات کردم

* غربی سخ مرا دلگیر داره

فلک از گردنم زنجیر ور دار

* سر کوه بلند نی می‌زنم نی

شتر گم کرده‌ام با کره‌هاشی

* سر کوه بلند فریاد کردم

امیرالمؤمنین ای شاه مردون

فعالیت

۱- چند مورد از ضرب‌المثل‌های رایج محل زندگی خود را بیان نموده و معنای آنها را نیز به تشریح روان

بنویسید.

۲- نمونه‌هایی از سروده‌های محلی منطقه سکونت خود را جمع‌آوری نمایید.

بیشتر بدانیم

موسیقی کرمان

موسیقی محلی کرمان از جایگاه خوبی برخوردار است؛ به گونه‌ای که برخی از سازهای محلی این استان در دنیا بی‌نظیر است.

موسیقی نواحی استان به ترانه‌های کار، شادمانی، روایی و حماسی، سوگ آواها، لالایی‌ها، صوفیانه، مذهبی و آیینی، ساربان، زورخانه و کولی‌ها تقسیم بندی می‌شود.

سازهای موسیقی نواحی استان، شامل کوبه‌ای، بادی و زهی است.

سازهای کوبه‌ای پوستی نظیر جوغ، انواع دایره، دهل، تمبک و تمپو است.

سازهای کوبه‌ای بدون پوست را به کوزه، سنگ، چوسر (چوب سحر) و خلخال می‌توان تقسیم بندی کرد.

شکل ۲-۳ نمونه ای از سازهای
کوبه‌ای و بادی محلی کرمان

برای مطالعه

نمونه ترانه محلی کرمان

رفتم به باغ پسته / مندلی خان نشسته
سنگی زدم به دوشش / مرواری ریخت تو کوشش (کوش = دامن)
"ای" طرف جو جکیدم / "او" طرف جو جکیدم
شاخ نباتی دیدم / برداشتم و دویدم
گفتم ننه، ننه، من آش می‌خام؛
قاشق نقاش می‌خام / زن قزلباش می‌خام
اُرسی فرش کرده می‌خام / قلیون چاق کرده می‌خام
سوار "ای" لوک نمی‌شم / سوار "او" لوک نمی‌شم
سوار جَمَازَه می‌شم / تا در دروازَه می‌شم
که دروازَه نگین داره / که قُفلِ عمبرین داره

نمونه‌ای از باورهای قدیمی

اگر گربه برابر انسان دست و صورتش را بلیسد نحس است.
اگر کف دست انسان بخارد پول گیرش می‌آید.
اگر در فنجان چای یک پر چای روی فنجان آمد مهمان می‌رسد.
آب خوردن از کوزه شکسته یا لیوان شکسته خوب نیست.
موقع طبخ سمنو اگر چشم ناپاک به دیگ بیفتد سمنو خراب می‌شود.
شب ششم زائو که به شب شیشه معروف است، شیشه‌ای را بالای بام می‌گذارد. عده‌ای هم از بستگان زائو در اتاق جمع می‌شوند و تا صبح شب زنده داری می‌کنند تا از آمدن آل و شیشه و غیره جلوگیری کنند.

نمونه بازی‌های محلی

سرگزیزکو: در این بازی، یکی از بچه‌ها به عنوان رئیس انتخاب می‌شود. بچه دیگری سر خود را روی دامن او می‌گذارد. رئیس چشم‌های او را محکم می‌بندد. سایر بچه‌ها هر یک در گوشه‌ای پنهان می‌شوند. پس از آنکه بچه سر برداشت؛ رئیس می‌خواند:
سرور داشت و سرور داشت

هر جا هستی قایم باش!

در این مرحله، رئیس یک یک بچه‌ها را نام می‌برد. هر بچه‌ای که اسمش گفته می‌شود باید دست بزند یا صدایی از خود در آورد. بچه‌ای که روی چشمش بسته شده باید حدس بزند که هر کدام از بچه‌ها کجا پنهان شده‌اند. با این ترتیب؛ بازی ادامه می‌یابد تا زمانی که او بتواند همه بچه‌های دیگر را پیدا کند.

صنایع دستی استان کرمان

صنایع دستی، هنر سنتی و نماد همبستگی اقوام مختلف ایرانی است و ریشه در فرهنگ و طبیعت کشورمان دارند. در واقع، صنایع دستی هر منطقه معرف فرهنگ همان منطقه به سایر نقاط کشور و جهان است. پته، گلیم، مشبک، مُعَرَق و مُنَبَّت چوب، طراحی سنتی، طراحی گلیم، طراحی قالی، تذهیب، مینیاتور، مس تزیینی، مجسمه‌سازی، عروسک‌ها و لباس‌های محلی، آیینه‌دوزی، سکه‌دوزی و چاقو سازی، جارو، بادبزن، پلاس و خرس بافی از جمله صنایع دستی استان کرمان است.

پته دوزی: پته از جمله صنایع دستی زنانه دوزی است که با نخ‌های رنگی، روی پارچه مخصوصی که به آن عریض می‌گویند، دوخته می‌شود. پته در رنگ‌های سفید، سبز و قرمز و ... عرضه می‌شود و هرچه دوخت پته ریزتر و ظریف‌تر باشد، مرغوب‌تر است. پته کرمان که از نظر زیبایی و چشم نوازی شهرت دارد برای رومیزی، سجاده، پرده و ... مورد استفاده قرار می‌گیرد.

شکل ۳-۳- پته دوزی، هنر دستی زنان کرمان

شکل ۴-۳- قالی کرمان

قالی بافی : کرمان پشم بسیار مرغوبی برای قالی بافی دارد و قالی کرمان از قدیم به عنوان نفیس‌ترین و ظریف‌ترین قالی ایران و دنیا شهرت دارد. شهرت قالی کرمان به دلیل تلفیق جذاب طرح و رنگ است و یکی از زیباترین و خوش سبک‌ترین بافته‌های جهان، قالی راور است.

طرح و نقش گل و گیاه و درختان، نقش رایج در فرش کرمان است و رنگ‌های کرم، لاک‌ی، سرمه‌ای و خاکستری از پرکارترین رنگ‌ها در فرش کرمان محسوب می‌شوند. قالی با فرهنگ مردم کرمان عجین بوده و اشعار و اعتقادات، مثل‌ها و چیستان‌های زیادی در این باره در بین مردم این دیار رایج است.

گلیم شریکی پیچ : زنان روستایی و عشایر با سرپنجه هنرآفرین خود نوعی گلیم می‌بافتند که شهرت جهانی دارد.

در این نوع بافته، پود، در پرز گلیم مخفی می‌شود. گره متن یا آبدوزی نیز به مدد بافت می‌رود و نقش و نگاری از هنر می‌آفریند.

عشایر این منطقه موقع بافت این نوع گلیم، گل‌هایی چون کشمیری، گلدانی، موسی خانی، سماوری، درختی و حشمتی خلق می‌کنند که نمونه آن را تنها در گلزار هنر کرمان زمین باید جست‌وجو کرد.

شکل ۵-۳- گلیم شریکی پیچ

خوراکی‌های محلی استان کرمان

این خوراکی‌ها پس از گذشت سالیان دراز هنوز هم خاص استان بوده و جزء سوغات کرمان محسوب می‌شوند که چند نمونه از آن‌ها در زیر آمده است:

قوتو: قوتو یا قاوت همان طوری که از نامش پیدا است، نوعی خوراکی خوشمزه و مقوی و به شکل پودر است که در لهجه محلی به آن قوتو می‌گویند. آن را از آسیاب گیاهان مفیدی درست می‌کنند. کرمانی‌ها از قوتو برای پذیرایی از مهمان، به خصوص مراسم تولد نوزاد استفاده می‌کنند.

انواع قوتو شامل قهوه‌ای، نخودچی، پسته‌ای و نارگیلی وجود دارد که همه آنها خوشمزه و مقوی‌اند.

شکل ۶-۳- انواع قوتو

شکل ۷-۳- کلمبه کرمانی

کلمپه: از جمله شیرینی‌های رایج در کرمان، کلمپه است که آن را از ترکیب خرما، آرد و روغن درست می‌کنند. در سال‌های اخیر، انواع تازه‌تری از آن با گردو و زعفران درست می‌شود. در برخی موارد نیز از روغن محلی در طبخ آن استفاده می‌شود که برخی این نوع را بیشتر می‌پسندند. مصرف کلمپه علاوه بر اینکه در کرمان رواج زیادی دارد؛ از این شیرینی به عنوان یک سوغات خوب استقبال می‌شود.

ویژگی های فرهنگی استان

کماج سِهِن: این شیرینی از ترکیب جَوَانه گندم، خرما و روغن درست می شود و سرشار از انرژی و بسیار مقوی است. سایر شیرینی های خانگی: علاوه بر کلمپه و کماج سِهِن، شیرینی های دیگری چون سوهان زرند، مسقطی سیرجان، حاج بادام، نان برنجی، برشتو، نان پر، زبون میرزا و ... به صورت خانگی در کرمان درست می شود که بسیار سبک، کم شیرینی و خوشمزه اند. از دیگر خوراکی های مشهور می توان به فالوده کرمانی، آش رشته و ... اشاره کرد.

لباس و پوشش محلی استان

در جامعه شهری کرمان، به دلیل غلبه زندگی شهری و نفوذ رسانه ها مردم از نظر پوشش، تقریباً یکسان می پوشند. اما در جامعه عشایری این تفاوت ها هنوز به چشم می آید. پوشش و لباس محلی در بین عشایر و روستاییان استان به ویژه زنان متأثر از نوع فعالیت اقتصادی و فرهنگ عفاف و پاکدامنی است. زنان ایل آسیاب بر، لباس گشاد تا سر زانو و روسری به نام «شیلک» دارند که با سکه تزین شده است. مردان شلوار گشاد و مشکی و پیراهن سفید می پوشند.

شکل ۸-۳- پوشش زنان عشایر بلوچ کرمان

زنان ایل افشار، از جمله طایفه قاسم‌اولادی، لباس‌های بلند می‌پوشند؛ دور سر دستمال می‌بندند و روی آن چارقد می‌گذارند. در ایل بُجاقچی، زنان دامن چین‌دار، چارقد، دستمال و عمامه؛ اما مردان، شال و قبا و گیوهٔ ملکی دارند.

شکل ۹-۳- لباس و کبر بلوچ بامری رودبار جنوب

جشن سده یا آیین سده سوزی

جشن سده از قدیمی‌ترین جشن‌های ایرانیان است که هنوز برگزاری آن در میان مردم کرمان به ویژه زرتشتی‌ها رایج و طرفداران زیادی دارد.

شکل ۱۰-۳- مراسم جشن سده در کرمان

ویژگی‌های فرهنگی استان

مراسم این جشن غروب روز دهم بهمن ماه هر سال، برگزار می‌شود. مراسم با برپایی آیین نیایش توسط موبدان زرتشتی در محل باغچه بُداغ آباد آغاز می‌شود؛ سپس با تشریفات ویژه‌ای از محل باغچه خارج می‌شوند، و در محوطه باز مقابل باغچه، با آتش زدن خرمن بزرگی از هیزم، در حالی که هزاران نفر از مردم کرمان، برای تماشا آمده‌اند، آیین سده‌سوزی را به جا می‌آورند. درباره دلیل پیدایش این جشن، نظرات مختلفی بیان شده است. گروهی معتقدند دهم بهمن ماه به تقویم کهن، صد روز از فصل سرما گذشته یا پنجاه شب و پنجاه روز به نوروز باقی مانده است، و چون فصل کشت و کار به زودی فرا می‌رسد زمین باید با آتش سده گرم شود. برخی نیز دلایل افسانه‌ای عنوان می‌کنند. این عده با اشاره به داستان ضحاک مار دوش می‌گویند، در این روز فریدون بر ضحاک پیروز شده و این جشن از یادگارهای آن دوره است. بعضی نیز آن را صرفاً یک جشن دهقانی و چوپانی می‌دانند؛ برای مثال، هنوز در بین چادر نشینان آیین سده‌سوزی چوپانی برگزار می‌شود.

زیارت پنج تن، مرکز تبادلات اقتصادی و فرهنگی

این مراسم همه ساله از آغاز سال نو به مدت سه روز در اطراف آرامگاه یا زیارتگاه پنج تن در مهناباد رودبار برگزار می‌شود و هم‌زمان با آن، بزرگ‌ترین بازار سالانه منطقه نیز تشکیل می‌شود. از حدود دهم اسفند ماه دکان داران عنبرآبادی و سپس رودباری و محلی به مهناباد آمده چادر می‌زنند و برپایی بازار را تدارک می‌بینند. آنگاه جمعیت بی شماری از تمامی ده نشینان و عشایر جنوب استان به مهناباد وارد شده و با برپایی چادر در زیر درختان و قربانی کردن گوسفند و فراهم ساختن سور و سات به شادی و تفریح می‌پردازند. در این هنگام، مهناباد به صورت بازار فصلی برای مردمی در می‌آید که از ساردوئیه تا منوجان و از فاریاب تا دلگان بلوچستان برای شرکت در بزرگ‌ترین اجتماع روستایی – عشایری منطقه گرد می‌آیند.

مراسم سوگواری

مراسم سوگواری در میان عشایر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و با شکوه و سوز و گداز برگزار می‌شود. وقتی شخصی از مردم ایل جبال‌بارز فوت کند، ایل یکپارچه در ماتم و عزا فرو می‌رود. ابتدا همه مردم ایل جمع می‌شوند و در مراسم غسل و دفن متوفی شرکت می‌کنند. آنها پس از صرف ناهار احسان، به خانه‌های خود برمی‌گردند. اولین پنج‌شنبه‌ای که فرا می‌رسد، مرد و زن جمع شده به گورستان می‌روند و پس از خواندن فاتحه بر می‌گردند. از آن پس، هر روز عده‌ای از نزدیکان و آشنایان ساکن در جاهای دیگر برای تسلیت گفتن به منزل متوفی می‌روند. این رسم در ناحیه گاوگان تا یک سال طول می‌کشد.

برای مطالعه

نمونه‌ای از چیستان‌ها

ای سرکوار اره اره؛ اون سرکوه دره دره؛ میون کو گوشت بره؛ بالاترش روغن‌گری؛ بالاترش گله چرون.

پاسخ: صورت و بینی و دهان و موی سر انسان

عجایب صنعتی دیدم در این دشت؛ که بی جون ور رد چوندار می‌گشت.

پاسخ: گرجین، خرمن کوب سنتی

از در در آمد نر پلنگ؛ عصای دستش همه رنگ

پاسخ: قالی

سه دکون دوش به دوش یکی مخمل فروش یکی آرد فروش و یکی چوب فروش

پاسخ: سنجد

قو طی، قو طی، سن قو طی دو رنگ قو طی تو یک قو طی

پاسخ: تخم مرغ

فعالیت

– هر کدام از دانش آموزان، پنج چیستان از محل زندگی خود جمع آوری و به کلاس ارائه دهند.

فصل چہارم

پیشینہ استان کرمان

